

UDC 323.1(=411.16)(6-15)

**«THE LOST DESCENDANTS OF “GOD’S PEOPLE”
IN WEST AFRICA»
(to the 115th anniversary of Yu. Shumovsky’s birth)**

Ya. Taras

Doctor of Historical Sciences, Professor,
Head of the Modern Ethnology Department
Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine
15, Freedom Ave., Lviv, 79000, Ukraine
etnomod@ukr.net
ORCID: 0000-0001-7241-9466

V. Yaremchuk

Junior researcher of the Modern Ethnology Department
Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine
15, Freedom Ave., Lviv, 79000, Ukraine
v_viktorivna@ukr.net
ORCID: 0000-0003-3445-3027

Yurii Shumovskyi (1908–2003) is a Ukrainian scholar who gained world-wide fame due to his numerous scientific discoveries in the field of archeology and ethnography which were made far beyond the borders of this Motherland, on the African continent. Among them, the studies of the Jewish question have a particular value. The relevance of the chosen topic is stipulated by the lack of scientific knowledge of Yu. Shumovskyi’s hypothesis about the Pel tribe as a “degenerate branch” of the Jewish people. In fact, they did not follow Moses to the north, but headed to the southwest of Africa. Therefore, in order to prove the importance of the scientific research within the outlined topics, and to establish the value of Yu. Shumovskyi’s treating the Jewish question, his foreign and Ukrainian heritage is analyzed,

© 2023 Ya. Taras and V. Yaremchuk; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine on behalf of *The Oriental Studies*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

to form new comprehension of his contribution to the specified issues. The paper aims to publicize and characterize Yu. Shumovskiy's hypothesis that the Pel tribe in Ghana are the descendants of the Jewish people, to show its scientific value and to attach importance to the study of the Jewish question and the African continent. Achieving the set goals involves fulfilling the following tasks: to analyze the foreign and Ukrainian historiography of Yu. Shumovskiy's scientific heritage, to outline his hypothesis on the origin of the Pel tribe, to consider determinants of its construction and to investigate his contribution to the study of ethnogenesis of the Jewish people and the study of West Africa. To understand the ethnogenesis of the Jewish people, the scholar had to use comparative and hermeneutic methods. As the results of the scientific research, it is established that Yu. Shumovskiy's hypothesis as to the ethnogenesis of the Jewish people in Africa is based on his study of the Pel tribe: numerous archaeological and ethnographic artifacts, oral history of its belonging to the Jewish culture as evidence of the past presence of the Jewish population in West Africa, characteristics of traditional household culture and anthropological features of the tribe members. It is proved that Yu. Shumovskiy's research has gained significant resonance and has become an impetus for new studies on the history of Africa. Besides, analysis of primary foreign historiography highlighted recognition of the Ukrainian researcher of Africa as the pioneer of the genesis of the Pel tribe – the descendants of the Jewish people.

Keywords: Yurii Shumovskiy, ethnogenesis of the Jewish people, Pel tribe (Fula), West Africa, Ghana, Mali, Nigeria

Я. М. Тарас, В. В. Яремчук
**«ЗАГУБЛЕНІ НАЩАДКИ “НАРОДУ БОЖОГО”
В ЗАХІДНІЙ АФРИЦІ»**

(до 115-річчя з дня народження Юрія Шумовського)

Юрій Шумовський (1908–2003) – український учений, що здобув собі світове ім'я завдяки численним науковим відкриттям у галузі археології та етнографії, здійсненим далеко за межами Батьківщини – на Африканському континенті (**мал. 1**). Серед них особливу наукову цінність мають дослідження, присвячені єврейському питанню: під час експедицій до Африки Ю. Шумовський виявив слід нащадків стародавнього “народу Божого” та першим довів, що знайдене африканське плем'я пель – “відчакнута гілка” Мойсеєвого народу.

Актуальність теми наукової розвідки полягає в тому, що накопичені на сьогодні знання не дають змоги почерпнути вартісну

інформацію й оцінити обґрунтованість гіпотези Юрія Шумовського про існування давньоєврейського племені в Західній Африці.

Мета – оприлюднити та схарактеризувати висунену Юрієм Шумовським гіпотезу про визнання племені пель у Гані нащадками єврейського народу, а також науково її оцінити.

Для досягнення поставленої мети видавалося обґрунтованим виконання таких основних завдань:

– проаналізувати зарубіжну й українську історіографію наукової спадщини Юрія Шумовського, дотичну до задекларованої теми;

– розкрити гіпотезу вченого про походження племені пель, розглянути детермінанти її побудови;

– висвітлити внесок Ю. Шумовського в дослідження Західної Африки й етногенез єврейського народу.

Увиразнення актуальності пропонованої студії та з’ясування ваги осмислення єврейського питання в науковому доробку Юрія Шумовського передбачали аналіз його наукової спадщини, а також зарубіжної й української історіографії та праць дослідників наукової творчості вченого для розроблення єврейської проблематики.

Історіографію питання вивчення Ю. Шумовським проблеми етногенезу єврейського народу становлять чотири групи джерел, які представлені науковими розвідками вченого, публікаціями в закордонній пресі, студіями провідних африканістів країн третього світу та напрацюваннями, вміщеними в українських виданнях.

Перша група історіографії – це статті Ю. Шумовського, що вийшли друком в еміграційних періодичних виданнях і набули в американському інформаційному просторі значного розголосу. Йдеться про такі статті: “Загублені нащадки народу Божого” [Шумовський 1955, 14–17] (“Віра і культура” (Нью-Йорк)); “Затерянное еврейское племя в Африке” [Шумовский 1960, 2], “Еврейская эмиграция в Африке” [Шумовский 1974, 2] (“Новое русское слово” (Нью-Йорк)); “Затерянное гебрейское племя в Западной Африке” [Шумовский 1961, 31–32] (“Вестник Израиля” (Тель-Авив)).

Окремий складник першої групи – книга Юрія Шумовського про подорож на Африканський континент “Під гарячим сонцем Африки” (Ванкувер), що містить розділ, присвячений племені пель і названий “Загублені нащадки народу Божого у Чорній Африці” [Шумовський 1956, 171].

Ще в першій своїй статті “Загублені нащадки народу Божого” вчений зазначав: “Напевно не всім відомо, що серед багатьох племен, які населяють Західну Африку у Французькому Судані, живе ще й досі плем’я стародавнього Народу Божого” [Шумовський 1955, 14].

Згодом, 1960 р., Юрій Шумовський видрукував в емігрантській газеті “Новое русское слово” захопливу статтю “Затерянное еврейское племя в Африке” [Шумовский 1960, 31–32], яку за місяць продублювали майже десять відомих європейських видань. Як наслідок, розпочався справжній дослідницький бум, в епіцентрі якого – назване вище плем’я: до Африки вирушає експедиція за експедицією, з’являються нові наукові розвідки. Попри це, першим, хто на конкретних прикладах довів факт еміграції частини Мойсеевого народу до Африки, залишався українець Ю. Шумовський.

У такому контексті варто згадати статтю “Древние евреи и Африка” [Древние... 1965, 30] в російськомовній газеті Нью-Йорка “Новое русское слово” з історіографічним матеріалом про перші публікації професора Ю. Шумовського на сторінках єврейської преси Америки та передрук статті “Затерянное еврейское племя в Африке” в тель-авівському виданні “Вестник Израиля”.

Вищевказану групу також поповнює англomовний матеріал з особистого архіву вченого “Імміграція євреїв до Африки та їх роль серед африканських народів” [Шумовський, н. д. 3282, 1–11], що є описом міграції євреїв до Африки, дослідженням взаємозв’язку останніх з іншими африканськими племенами, а також з’ясуванням значення цих процесів для історично-культурного розвитку Африканського континенту.

Прикметно, що результати наукових пошуків Ю. Шумовського оприлюднювали як сенсаційне відкриття нащадків стародавнього “народу Божого”, що мало резонанс на зрізі 1960–1980 років в американській пресі, однак не знайшло належного висвітлення в Україні.

Другу групу утворюють закордонні англomовні статті в газетах і часописах, як-от: публікації Давида Горовіца¹ “Discover

¹ Давид Горовіц (1899–1971) – ізраїльський економіст, перший президент центрального банку Ізраїлю (1954–1971).

Ancient Jewish Tribe in Africa” [Horowitz 1965b, 1–2] (“American examiner” (Нью-Йорк)); “Archeologist Discovers an Ancient Jewish Tribe in Africa” [Horowitz 1965a, 1–2] (“United Israel Bulletin” (Нью-Йорк)); Бернарда Дж. Шерроу² “African Revelation” [Barnard 1981, 4], «Dr. George Szumowski In His “African Revelations” Discloses Hebraic Origins of Millions of Black Africans» [Barnard 1982a, 1, 4], «Dr. George Szumowski and His “African Revelations”» [Barnard 1982b, 4] (“United Israel Bulletin” (Нью-Йорк)); Боба Подесфінського³ “Archeologist pens tome” [Podesfinski 1978, 1] (“Irvington (N. J.)” (Нью-Джерсі)); Вольфа Гюнтера Плаута⁴ “Archeologist thinks he found Hebrew tribes in the West Africa” [Plaut 1981, 2] (“The Canadian Jewish News” (Нью-Йорк)).

До третьої групи належать праці 1960-х років, присвячені історії Гани, Західного Судану, де автори торкалися питання етногенезу народів Західної Африки: Дмитра Ольдерогге⁵ “Западный Судан в XV–XIX вв.” [Ольдерогге 1960]; Жана Сюре-Каналья⁶ “Африка Западная и Центральная” [Сюре-Каналь 1961]; Безіла Девідсона⁷ “Новое открытие Древней Африки” [Девидсон 1968]; Лева Куббеля⁸ “Страна золота” [Куббель 1962].

² Бернард Дж. Шерроу – особисті дані про автора не віднайдено; є припущення, що працював кореспондентом у газеті United Israel Bulletin (Нью-Йорк).

³ Боб Подесфінський – особисті дані про автора не віднайдено; є припущення, що працював кореспондентом у газеті Irvington (N. J.) Herald (Нью-Джерсі).

⁴ Вольф Гюнтер Плаут (1912–2012) – старший рабин храму Святого Цвітіння в Торонто, з 1978 року – старший науковий співробітник останнього. У 1977–1988 рр. – президент Канадського єврейського конгресу.

⁵ Дмитро Ольдерогге (1903–1987) – радянський африканіст, етнограф, історик і лінгвіст, один із засновників африканістики СРСР та організатор музейної справи.

⁶ Жан Сюре-Каналь (1921–2007) – французький учений, африканіст, географ і історик, антиколоніаліст.

⁷ Безіл Девідсон (1914–2010) – британський історик, африканіст, активний прихильник антиколоніальної боротьби народів Африки.

⁸ Лев Куббель (1929–1988) – радянський арабіст і африканіст, провідний науковий співробітник Інституту етнології і антропології АН СРСР.

Четверта група охоплює статті, що фігурували на початку ХХІ ст. на сторінках українських видань. Серед них – доробки Миколи Пшеничного⁹ “Наш видатний земляк Юрій Шумовський і євреї” [Пшеничний 2006, 72–80] (“Єврейському народові” (Дубно)); Євгена Цимбалюка¹⁰ “Як археолог із Волині натрапив на слід племені Мойсея” [Цимбалюк 2009, 322–324] (“Погорина” (Рівне)), “Археолог із Волині знайшов у Африці плем’я, предки якого не пішли за Мойсеєм” [Цимбалюк 2006, 6] (“Вільне слово” (Рівне)) та “Відкрив родовід африканського племені” [Цимбалюк 2009, 13] (“Голос України” (Київ)). Пріоритетна мета публікацій полягала у прагненні представити в Україні співвітчизника, який зробив наукове відкриття таке саме невідоме на Батьківщині, як і він.

Зауважимо, що дослідження Ю. Шумовським проблеми етногенезу єврейського народу потребувало застосування порівняльного та герменевтичного методів для вивчення напрацьовань ученого, також англومовних статей з історіографії.

Відомо, що в діапазоні 1950–1957 рр. Юрій Шумовський перебував на Африканському континенті, після того як задовольнив прохання вченого зі світовою славою професора Теодора Моно¹¹ працювати на Французький інститут Чорної Африки в м. Дакарі, що в Сенегалі (Institut français d’Afrique noire – IFAN), до якого був делегований Міністерством колоній з археологічною місією (мал. 2). У цей час, тобто в жовтні 1951 р., Шумовського призначили завідувачем археологічного відділу IFANу м. Бамако (філія науково-дослідної інституції французьких колоній), а надалі – директором установи [Наукові...].

Під час тривалого перебування в Африці вчений, окрім проведення археологічних розкопок, вивчав традиційно-побутовий лад, звичаї і традиції африканців. Він звернув увагу на плем’я

⁹ Микола Пшеничний (1954–2020) – український поет, видавець, краєзнавець, громадський діяч.

¹⁰ Євген Цимбалюк (1962–2018) – український письменник, краєзнавець, заслужений журналіст України.

¹¹ Теодор Моно (1902–2000) – французький природознавець, дослідник і вчений-гуманіст; член Французької академії наук (1963); 1960 р. – один із засновників Всесвітньої академії мистецтва і науки.

пель, яке за своїми антропологічними даними помітно відрізнялося від місцевого населення Малі, Нігерії, Гвінеї (**мал. 3**).

Плем'я пель, або фула, проживає на території від Атлантичного океану до озера Чад і складається з декількох груп, що розселені у Гвінеї (гірська місцевість Фула Джало), Сенегалі (Фула Таро), у районі над річкою Нігером, під Сахарою, біля гір Бандьягари і в Нігерії. Ю. Шумовський установив, що, незважаючи на історичні перипетії, плем'я частково зберегло чистоту раси, звичаї і свій національно-релігійний характер [Шумовський 1961, 31].

Учений виокремив такі особливості представників племені пель: колір шкіри жовто-брунатний, з невиразним червоним відтінком, ніс із легкою горбинкою, волосся довге і трохи кучеряве, губи невеликі, зріст невисокий, стан зграбний і гнучкий, особливо в жінок [Шумовський 1961, 31] (**мал. 4**).

Ю. Шумовський акцентував таку особливість представників племені пель, як розширення проколів у вухах і носових перетинках способом вставлення і подальшої послідовної заміни вужчих кілець на ширші. З огляду на те, що, як теолог, вчений був добре обізнаний з історією Біблії, він знав, що такі проколи з відповідним способом заміни практикували в давні часи гебреї¹², які називали згадані кільця “незем” [Шумовський 1989, 497].

Ще один доказ спорідненості племені пель із племенами біблійного часу Ю. Шумовський пов'язував із жіночою зачіскою “ндія”, яка мала вигляд двох викладених з обох боків голови скручених косичок і яку змінювали відповідно до статусу, пов'язаного із заміжжям (зачіску, до всього, часто прикрашали золотими монетами “кунтре”, причепленими посередині лоба). Таку зачіску носили єгиптянки, позаяк її можна побачити майже на всіх статуетках Стародавнього Єгипту [Шумовський 1989, 514].

Фактажем на підтвердження наукової істинності гіпотези про походження племені пель є зібраний під час візитів Шумовського до племені етнографічний матеріал, усні перекази. Справі сприяло те, що представники племені за своїм характером виявилися ввічливими, чесними, надзвичайно гостинними та балакучими – полюбляли розповідати самі та розпитувати гостей.

¹² Гебреї – у Старому Завіті назва ізраїльських племен, дана їм іншими народностями.

Враження про контакти з племенем відображають такі рядки вченого: “Ідемо, бувало, по степовій Савані, попід самою Сахарою, і зустрічаємо багато Пелів-номадів з великими чередями худоби в кілька сот чи тисяч голів. Вівці, корови, кози – це їх домашня худоба, а недалечко біля череди знаходяться і їх тимчасові оселі та домівки. Коли станемо біля них на нічліг чи відпочинок, розложимо вогнище, намет, то зараз же з’являються від них посли в кілька осіб і приносять свої прекрасні на безлюдну савану дари: свіже молоко, масло, чи якусь тварину зі своєї череди. Найчастіше це буває новонароджене ягнятко чи козеня. Грошей зазвичай не просять за ці дари, а коли дамо їм дарунка, то вони дуже вдячні” [Шумовський 1955, 14–15].

Загалом зібраний Юрієм Шумовським етнографічний матеріал уможливує порівняння особливостей побуту пелів з відповідними особливостями стародавніх єврейських племен.

З опису організації господарства пелів дізнаємося, що заселяють вони території степу, дику савану, де нога білої людини рідко ступає; здебільшого постійно кочують, переходячи з місця на місце, шукають кращих пасовиськ, викопують криниці; кочівники мешкають у нашвидкуруч поставлених наметах із декількох устромлених у землю палиць, на яких напнута шкіра, а осадники – у глиняних мазанках і в наметах із ліан чи пальмових гілок, із дахом зі слонової трави чи бананового листя; остерігаються лева, пантери, леопарда, гієни, які нападають на череди та крадуть худобу.

Пелі – чудові пастухи, що бережливо ставляться до худоби, мають до неї підхід: худоба добре розуміє їхній спеціальний багатий лексикон, на кожне слово й наказ належно реагуючи та не боячись довгої палиці-посоха, постійного пастушого атрибута.

У повсякденному одязі люди пель невибагливі, бо традиційно носять туніку, плащ-покривало гнило-зеленого кольору, що виготовлений з овечої шерсті. Зрозуміло, що матеріальний добробут племені забезпечують череда та дика савана, з дарів якої воно й живе.

Про дружній зв’язок із представниками племені пель Ю. Шумовський писав так: “Я особисто дуже полюбив Пелів, любив просиджувати з ними біля вогнища в темну африканську ніч серед німої, дикої, безмежної савани. Любив прислуховуватись до

дивної говірки, вдивлялись при світлі полум'я в їх темні обличчя, в їх приємну й радісну усмішку, чи горду поставу, яка напам'ятовувала мені й переносила мене в минулі тисячоліття єгипетської імперії та життя Народу Божого” [Шумовський 1955, 15].

Без сумніву, цінними є почуті Шумовським легенди та перекази – красномовне свідчення походження та минувшини племені пель. Саме з них учений почерпнув відомості про життя народу в давнину – дуже багатого, могутнього та висококультурного, коріння якого сягає біблійного часу.

Записана Ю. Шумовським легенда про походження племені пель не лише розкриває відомості про давню історію цього загадкового народу, його численність і процвітання, а й називає його предків, як-от: Якуб (тобто Яків), син Ісіраіля (син Ізраїля), син Іссігака (Ісаака), син Ібрагіма (Авраама). Крім того, легенда повідомляє, що під час виходу з Кенану (Ханаану)¹³ предки пелів пішли через Тор (Синай) на землі Місіраїму (Єгипет), де панував тоді могутній Юсуф (Йосип); з'єдналися в цій країні з іншими юдейськими племенами і створили великий народ на ймення “Бней-Ізраель” (сини Ізраїлю).

Утім, як переповідають кочівники, їхнім предкам недовго довелось жити в мирі з місцевим населенням, бо Фірума (фараон), тутешній володар, позаздрив статкам зайд, обклав їх непосильними податками, знущався з віри в Єдиного Бога, що спричинило рішення одного з провідників народу пель Мусси (Мойсея) взяти частину свого народу і повести його в землю Ханаанську, а іншого провідника (імені якого оповідачі не пам'ятають) – вирушити з євреями в бік до сонця, що сідає. Це плем'я, за висловом вождів, спочатку знали як фудх (Шумовський уточнює, що назва “фудх” тотожна назві пункту, згадка про який міститься в Біблії, назві народу, що мешкав у Месопотамії та після тривалого співіснування з єгиптянами переселився у глиб Африки) [Шумовський 1955, 15–16].

У баченні племені пель нащадками “народу Божого” вчений утвердився після зіставлення давньої міграції народів Африки і Малої Азії з біблійною історією. На цій основі зробив висновок,

¹³ Ханаан – сучасні території Лівану, Ізраїлю, Палестини, західної частини Йорданії, південно-західної частини Сирії.

що частина єврейського народу, яка проживала в Єгипті та давно асимілювалася з єгиптянами, пізніше переселилася до Західної Африки, а не мандрувала за Мойсеєм на північний схід.

Другим аргументом на підтвердження зв'язку племені пель з Єгиптом, а отже статусу останнього як нащадків “народу Божого”, є побутування у племені окремих біблійних та єгипетських звичаїв, як-от: виконання біблійної заповіді стосовно первістків – присвячення жінками первістків Богові за його велінням: “Посвяти Мені кожного перворідного, що розкриває всяку утробу серед Ізраїлевих синів, серед людини й серед худоби, – для Мене воно!” (2 кн. Мойсея, розділ 13, вірш 2) [Шумовський 1956, 154].

Зв'язок племені пель з “народом Божим” доводять і знайдені в досліджуваній місцевості археологічні пам'ятки стародавньої єврейської культури (мал. 5).

На сліди єврейської культури в королівстві Гана¹⁴ вказує знайдений ученим серед руїн стародавньої столиці присипаний землею вівтар із тонких солонцевих плит зеленого та сірого кольорів, правильної чотирикутної форми, заввишки 130 і завширшки 100 см, зі сходами. Про свою знахідку Ю. Шумовський написав: “...я особисто припускаю, це святе місце гебрейського релігійного культу було засипане самими ж гебреями зі страху перед зневагою чи зруйнуванням його наїзниками мусульманами...” [Шумовський 1989, 215].

Зразком єврейської культури є також розкопаний у Кумбі-Сале склеп “Гробниця колон”, що мав форму чотирикутника з колонами, центр якого займали саркофаги з похованими тілами, за твердженням науковця, визначних осіб, можливо, королів чи принців “білої раси (євреїв)” [Шумовський, н. д. 3282, 8].

На згаданих вище руїнах Ю. Шумовський розкопав мечеть і синагогу, цілі гончарні вироби та їхні фрагменти з характерними особливостями гончарства Сходу та Середземномор'я. Аналіз

¹⁴ Першу згадку про Стародавню Гану містить арабська географія Мухаммада аль-Фазарі (написана приблизно 773 р. н. е.); припадає вона на той час, коли королівство було основним постачальником золота й інших товарів, які експортував Судан, а також солі з Сахари, що її імпортувала Гана. Столиця королівства Кумбі-Сале, що відіграла важливу роль у караванній торгівлі сіллю та золотом, сьогодні лежить у руїнах.

глиняного начиння, статуєток і декору останніх дав змогу вченому зробити висновок про принесення до цієї місцевості єгипетської та месопотамської культур.

За словами Ю. Шумовського, артефактів вдалося б знайти набагато більше, якби можна було розкопати значну кількість будинків і храмів, однак його експедиційній групі не вистачало працівників і часу через технічні проблеми (мал. 6).

Для належного обґрунтування гіпотези про переселення племені фула з Єгипту до Західної Африки Юрій Шумовський звертається до праць знаних істориків і географів. У такому контексті згадує позицію французького доктора Моріса Делафоса¹⁵ про давноминулий прихід народу фула до берегів річки Нігеру в Західній Африці, Фута-Джаллону у Гвінеї, а також заснування ними столиці імперії Гана в пустелі Сахара в I ст. н. е. [Шумовський, н. д. 3282, 4–5].

Ю. Шумовський, серед іншого, апелює до зібраних доктором М. Делафосом легенд народу фула й описів із книги “Історія Судану” (автор – Абд ар-Рахман ібн Абдаллах ібн Імран ас-Саді)¹⁶, що розповідають про двадцять двох принців білої раси – безперечно, євреїв, які правили у столиці імперії Гана, а також про Бен Ізраїль, народ, який до XV ст. проживав біля витоків р. Нігеру. Окрім того, вчений оперує твердженнями відомого географа Мухаммада аль-Ідрісі¹⁷ про існування в стародавній час у Малі двох великих міст, населення яких становили євреї [Шумовський, н. д. 3282, 6].

Ю. Шумовський мав сподівання на залучення до кола своїх наукових зацікавлень багатьох учених, тож констатував: “Я впевнений, що у найближчому майбутньому мої колеги археологи та дослідники цього місця матимуть успіх та зроблять відкриття та знайдуть важливу інформацію про життя та культуру стародавніх євреїв тут” [Шумовський, н. д. 3282, 9].

¹⁵ Моріс Делафос (1870–1926) – французький етнограф і колоніальний чиновник, який вивчав мови Африки.

¹⁶ Абд ар-Рахман ібн Абдаллах ібн Імран ас-Саді (1594–1656) – історик та імам; автор хроніки “Історія Судану” (1655).

¹⁷ Мухаммад аль-Ідрісі (1100–1165) – арабський географ, картограф і мандрівник; автор карти світу “Tabula Rogeriana” (1154), де згадано Русь і Київ.

Загалом перелік предметів на доказ існування єврейської народності в Західній Африці поповнили знахідки, виявлені під час розкопок у районах міст Бамако (глиняний посуд культового призначення, статуя з виразними єврейськими конфігураціями, вази з кольоровими (червоними і чорними) розписами, які за формою нагадували палестинські та єгипетські вироби, бронзові та мідні прикраси з єврейською символікою: 12 кіл – 12 колін єврейського народу) [Древние... 1965, 30]; тоуаг (надгробні кам'яні таблиці на давньоєврейському кладовищі з надписом на івриті) [Шумовський 1974, 2]; томасе (на сланцевих плитах, облицюванні кімнатних стін – надпис давніми арабськими й арамейськими літерами, оздоблення червоним, чорним, блакитним, білим кольорами і зображення свастики, стародавнього символу Сходу і Халдеї¹⁸ [Шумовський, н. д. 3282, 8].

Утім, найбільш цінними виявилися артефакти, здобуті під час археологічних розкопок у Стародавній Гані, що розвивалася на території південної частини сучасної Мавританії та західної частини Республіки Малі. За переказами, держава Гана (інша назва – Аукерілі Аухар) сформувалася в IV ст., а її розквіт припав на IX – середину XI ст.

Зібраний джерельний матеріал дав змогу Ю. Шумовському припустити, що євреї проживали в містах Уалата, Гана, Тімбукту, Кано, Гао, Дженне й інших містах Західної Африки.

Прикметно, що після публікації Ю. Шумовського, присвяченої обґрунтуванню гіпотези про існування єврейського племені в Західній Африці, вчені світу не тільки належно поцінували таке відкриття, а й науково підтвердили його власними артефактами.

Зокрема, Девід Горовіц в англomовній статті “Відкрийте для себе стародавнє єврейське плем'я в Африці” зазначив: “На основі зібраних даних, завдяки розмовам із фула та розкопкам доктор Ю. Шумовський переконався, що не всі ізраїльтяни покинули Єгипет із Мойсеєм, тобто частина, очолювана проєгипетським ізраїльським лідером, залишилася та пізніше, під його проводом, пішла на південь, до Західної Африки, де оселилася вздовж берегів могутньої річки Нігеру” [Horowitz 1965b, 5]. Цей самий автор

¹⁸ Халдеї – семітський народ, що проживав у гирлі річок Тигру та Євфрату, на північно-західному березі Перської затоки.

у статті “Археолог виявляє давнє єврейське плем’я в Африці” наголосив, що першовідкривачем стародавнього єврейського племені, знаного як фула, незалежного від племені фалаша, яке проживає в серці Ефіопії, що було встановлено в декількох поселеннях кочівників у всіх регіонах Західної Африки, Гвінеї, Нігерії, Гані, Сенегалі, Нижній Сахарі й у різних частинах річки Нігеру, є відомий археолог Джордж Шумовський [Horowitz 1965a, 1].

В англomовній статті “Африканські одкровення” Бернарда Дж. Шерроу читаємо такі рядки: “Фулані часто демонструють набір рис, які вказують на постаті зі Старого Заповіту, і доктор Шумовський стверджував, що їхні релігійні практики та система поглядів нагадували Мойсеєві. Незважаючи на міжрасові змішування, публікації доктора Шумовського мають ілюстрації, які зображають окремі постаті, що зберегли характерні ознаки семітів: правильні риси обличчя, світлу шкіру, профілі, що нагадують вирізьблені на асирійському камінні¹⁹. Вони мають патріархальні бороди, а їхній одяг наштовхує на думку про біблійне середовище. Їхня нинішня мова – банту²⁰ – є мішаниною, і декілька науковців визначили в ній елементи, які можуть належати арабській чи арамейській мовам (стародавня єгипетська також можлива). Тоді як основна маса таких етнічних груп дотримується своїх анімістичних переконань, більш впливові групи обирають іслам” [Barnard 1981, 4].

Вольф Гюнтер Плаут у статті “Археолог вважає, що знайшов єврейські племена в Західній Африці” погоджується зі значущістю відкриття Ю. Шумовського, а також знаходить підтвердження логіки останнього в науковій праці Джозефа Дж. Вільямса “Єврейства Західної Африки” [Williams 1930], де автор на підставі аналізу походження широкого спектра слів із західноафриканських мов (особливо окремих єврейських коренів і цілих висловів) припускає можливість існування в давнину на території Західної Африки племен, що оперували єврейськими мовними

¹⁹ Асирійське мистецтво – рельєфні зображення постатей людей із дотриманням суворих канонів на камінній площині.

²⁰ Народності банту – загальна назва для понад чотирьохсот етнічних груп, які проживають майже на всій території Африки на південь від Сахари та об’єднані спільними традиціями і мовами.

сполуками. Врешті, Джозеф Дж. Вільямс зауважує: “Це викликає захоплення та переконує, що в історії євреїв є розділи, ще не до кінця розказані” [Plaut 1981, 2].

Вважаємо, що цитування В. Плаутом українського археолога є у пропонованому науково-дослідницькому аналізі доказом факту проживання єврейських племен у Західній Африці, що відповідає достовірності концепції Ю. Шумовського.

Цікаво, що дещо пізніше Бернард Дж. Шерроу в статті “Доктор Шумовський та його “Африканські одкровення” констатував, що ознаки проникнення євреїв у Сахару та Західний Судан, викладені Ю. Шумовським, дістали підтвердження в процесі досліджень представників світової наукової спільноти [Barnard 1982b, 4].

Варто зазначити, що позитивні відгуки про виконані Ю. Шумовським дослідження не тільки вплинули на популяризацію задекларованої ним проблеми в середовищі вчених, а й виступили каталізатором для самого автора продовжувати наукові пошуки та скористатися їхніми результатами для пропагування африканської культури.

Отож на хронологічному зрізі 1960-х рр. дослідник під час перебування у США запланував організувати у співпраці з Університетом Сент-Джонс у м. Нью-Йорку експедицію для вивчення історичних пам’яток єврейської культури в Західній і Північній Африці [Horowitz 1965b, 5]. Для цього вів перемовини із зацікавленими колами щодо питань фінансування розпочатих на Африканському континенті ініціатив.

Окрім того, Шумовський дістав запрошення від Єврейського центрального бюро прочитати кілька доповідей у Нью-Йорку та інших містах США про загублене єврейське плем’я, міграцію давньоєврейського народу в Африці [Древние... 1965, 30], а також від Національної ради єврейського добробуту в Нью-Йорку – приєднатися до проекту публікації збірника з анонсом лекцій та їхніх тем “Вчимося для єврейського життя” на період 1966–1968 рр. як одного з лекторів (Національна рада звернулася до українського археолога як до провідного дослідника єврейського життя із закликом “присвятити хоча б невелику частину свого часу цьому важливому служінню єврейській громаді” [Лист... 1966, 1].

Попри те що згаданим планам не судилося стати реальністю, Ю. Шумовський став провісником нового сприйняття африканських країн і зміни ставлення до історії їхнього виникнення та розвитку.

Як зазначив Боб Подесфінський у статті “Археолог пише фоліант”, завдяки контрактам, укладеним у колишній французькій Північній Африці, Шумовський набув статусу кореспондента ООН для нових незалежних африканських країн, які представляють частину блоку “Третього світу” [Podesfinski 1978, 1].

Авторитет ученого на Американському континенті як провідного африканіста посприяв відкриттю в Лонг-Айлендському університеті факультету “Дослідження чорних (африканців)”, де Шумовський викладав курс “Історія західноафриканської культури” [Szumowski 1972, 7].

В англomовній статті “Актуальність африканських культур”, яка вийшла друком у 1972 р., Юрій Шумовський підкреслював значущість і актуальність вивчення історико-культурного розвитку Африканського континенту: “На цей момент багато університетів, наукових установ та об’єднань світу цікавляться еволюцією Африки та стародавньою і нинішньою культурами та життям, тож у низці університетів, коледжів і шкіл увели спеціальний предмет – африканістику. Американським студентам варто звернути особливу увагу на вивчення стародавньої історії та культури народів Африки, тому що цей великий континент відіграє та відіграватиме значну політичну, економічну роль у майбутньому світі. Крім того, в Америці є багато жителів, чие походження бере свій початок на Африканському континенті та які потребують вивчення власної стародавньої та сучасної культури й історії” [Szumowski 1972, 7].

На завершення нашого викладу зазначимо, що висунена Ю. Шумовським гіпотеза щодо походження плем’я пель, його зв’язку з юдеями сьогодні розходиться з поглядами окремих учених, які вважають, що цей народ є сумішшю африканських племен з арабськими. Переважно дослідники вивчають питання переселення євреїв до різних країн світу, зокрема й до Північної та Західної Африки після підкорення Іудейського царства Ассирією (722 р. до н. е.), Вавилоном (586 р. до н. е.), Римом (63 р. до н. е.), та їхній вплив на місцеве населення.

Дослідження Ю. Шумовського цінне тим, що воно ґрунтується на численних артефактах, які засвідчують перебування євреїв у Західній Африці, про їхній зв'язок з місцевим населенням, слугують доказовою базою для інших гіпотез, пов'язаних з існуванням євреїв на цьому континенті. Розглянемо одну з таких гіпотез – що народ пель міг являти собою нащадків юдейських прозелітів.

Назву “прозеліт” (прибулець, чужинець) дано юдеями особам, наверненим у юдейську віру (Діян. II, 10; Мф. XXIII, 15). Ново-прибулі в Західну Африку юдеї прагнули мати якомога більше прихильників (прозелітів) свого вчення, заохочували дотримуватися законів Ноя, щоб здобути місце в прийдешньому світі.

Про навернення новоприбулих євреїв племені пель від язичництва в юдейську віру свідчать наведені артефакти Ю. Шумовського: звичаї, легенди, археологічні знахідки старосьврейської культури, спорідненість пель із племенами біблійного часу (гебреями, єгиптянами).

Можемо сьогодні зробити висновок, що народ пель, очевидно, є нащадками юдейських прозелітів. Цей висновок ґрунтується на тому, що більшість світових релігій на тому чи іншому етапі розвитку були пов'язані з прозелітизмом.

Зміни в релігії фула відбулися приблизно в XI ст. н. е., коли іслам поширився в Західній Африці через комерцію. Міста Аудагост, Томбукту, Агаенне і Гао стають великими центрами торгівлі, де іслам міцно вкорінюється. Ісламізація народу фула відбувалася активно, з 1750-х до 1900-х років фула взяли участь у великій кількості священних війн (джахат фула) під прапором ісламу.

Незважаючи на потужний прес ісламу протягом майже тисячоліття на народ фула, кочівна його частина зберігає сліди нащадків юдейських прозелітів. Юрію Шумовському вдалося зібрати цінний польовий матеріал, на основі якого він висунув свою гіпотезу появи євреїв у Західній Африці і який сьогодні також може слугувати для обґрунтування інших гіпотез походження євреїв у цьому регіоні.

Коротко торкнемося питання мови пель (фула). Зауважимо, що Ю. Шумовський, не будучи філологом, не досліджував мовне

питання, отож не будемо вдаватися в подробиці цієї мови, вона описана філологами в багатьох енциклопедіях²¹. Мовою фула розмовляють 12 мільйонів людей (рік оцінки – 1975), вона є мовою міжетнічного спілкування. Мова фула поділяється на 4 діалекти і належить до західноантлантичної гілки нігеро-конголезької сім'ї. Її вивчення є важливим чинником для історії Західної Африки.

Незважаючи на те що Ю. Шумовський не торкнувся мовного питання, йому вдалося зібрати колосальний матеріал, який стосується матеріальної та духовної культури Західної Африки, а саме: “Традиційно-побутовий уклад племен Західної Африки”, “Звичаї та обряди племен Західної Африки”, “Культура та мистецтво племен Західної Африки”, “Етногенез єврейського народу”, “По слідах давноминулого Африки” [Шумовський 1989, 789].

Особливо цінною є стаття Ю. Шумовського “Імміграція євреїв до Африки та їх роль серед африканських народів”, у якій детально аналізуються традиції і легенди народу фула, подаються розлогі відомості про зв'язок з колоніями євреїв у Західній Африці в державі Гана, Малі [Шумовський, н. д. 3282]. Зібраний Ю. Шумовським матеріал щодо міграції євреїв до Африки, про історію племені фула дуже широкий.

Висновки

Підґрунтям гіпотези Юрія Шумовського про позиціонування племені пель як нащадків єврейського народу слугують археологічний, етнологічний матеріал та усна історія, а підтвердженням – напрацювання знаних у науковій спільноті істориків і географів.

Переконливими артефактами на доказ спорідненості племені пель з єврейською культурою є археологічні знахідки Ю. Шумовського на території Гани (єврейський вітвар, синагога, склеп “гробниці колон”, гончарні вироби з особливостями, притаманними гончарству Сходу).

Сенсаційному відкриттю Шумовським “відчакнутої гілки” Мойсеевого народу в Гані сприяло те, що він був археологом,

²¹ Большая Советская Энциклопедия. Т. 28. Москва: Советская энциклопедия, 1978. С. 359.

етнологом і добре ознайомленим із біблійною історією теологом, тож зумів визначити територію проживання племені пель, вивчити їхні звичаї та обряди, з'ясувати відмінності від інших африканських народів. Як наслідок, на основі осмислення особливостей зовнішності чоловіків і жінок, їхнього традиційного одягу, зачісок, характеру, облаштування побуту, ставлення до худоби, легенд про історію походження Юрій Шумовський зробив висновок, що плем'я пель є нащадками “народу Божого”.

Загалом учений заклав фундамент подальших пошуків доказів існування єврейської культури на Африканському континенті, власними дослідженнями створивши новий науковий напрям вивчення генези єврейського народу та його історії в Африці.

Аналіз зарубіжної історіографії увиразнив визнання в науковій спільноті світу Юрія Шумовського першовідкривачем генези племені пель – нащадків єврейського народу.

Незважаючи на те що висунена Юрієм Шумовським гіпотеза щодо походження племені пель розходиться із сучасними поглядами, вона є науково цікавою, тому що ґрунтується на численних серйозних артефактах (археологічних, антропологічних), легендах, переказах, зібраних під час польових досліджень, та на біблійних матеріалах, які вказують на присутність єврейського народу в Західній Африці. Польові матеріали, зібрані Ю. Шумовським у час, коли тільки почали вивчати історію Африки, є важливим джерелом для подальшого вивчення матеріальної та духовної культури стародавніх євреїв. Важливість цього дослідження полягає в тому, що воно свідчить про один зі шляхів міграції євреїв до Західної Африки за біблійних часів.

Франція високо поцінувала здобутки українського археолога, нагородивши почесними орденами та титулом “Почесний легіонер Честі”, а також запропонувавши членство в Міжнародній академії наук у Парижі (українська секція) та Асоціації істориків Франції в Парижі.

ІЛЮСТРАЦІЇ

Мал. 1. Юрій Федорович Шумовський
(з фондів Державного історико-культурного заповідника м. Дубно)

Мал. 2. Будинок Інституту (ІФАН), де жив і працював Ю. Шумовський
(з фондів Державного історико-культурного заповідника м. Дубно)

Мал. 3. Перша зустріч Ю. Шумовського з племенем пель (фулані)
(з фондів Державного історико-культурного заповідника м. Дубно)

Мал. 4. Дівчина з племені пель
(з фондів Державного історико-культурного заповідника м. Дубно)

Мал. 5. Д-р Ю. Шумовський, при виході з намету на роботу.
Кумбі Сале, Південна Сахара, 1953 р.
(з фондів Державного історико-культурного заповідника м. Дубно)

Мал. 6. Жінки номадів пелів прийшли до вченого
під час розкопування дому в Кумбі Сале сказати “бон жур”
(з фондів Державний історико-культурний заповідник м. Дубно)

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Девидсон Б. Новое открытие Древней Африки. Москва, 1968.

Древние евреи и Африка. *Novoye Russkoe Slovo.* Нью-Йорк, 1965. Ч. 9 / Фонди Державного історико-культурного заповідника м. Дубно, КН6531/Д-3818.

Куббель Л. Страна золота. Москва, 1962.

Лист Національної ради єврейського добробуту в Нью-Йорку від січня 1966 р. / Фонди Державного історико-культурного заповідника м. Дубно, н. д. 2393.

Наукові та адміністративні документи щодо археологічної праці Ю. Шумовського в Африці / Фонди Державного історико-культурного заповідника м. Дубно, КН6535/Д 3817.

Ольдерогге Д. Западный Судан в XV–XIX вв. Москва, 1960.

Пшеничний М. Наш видатний земляк Юрій Шумовський і євреї // **Єврейському народові: матеріали конференції.** Дубно, 2006.

Сюре-Каналь Ж. Африка Западная и Центральная. Москва, 1961.

Цимбалюк Є. Археолог із Волині знайшов у Африці плем'я, предки якого не пішли за Мойсеєм // **Вільне слово.** 2006. 13 квітня.

Цимбалюк Є. Відкрив родовід африканського племені // **Голос України.** 2009. 14 листопада.

Цимбалюк Є. Як археолог із Волині натрапив на слід племені Мойсея // **Погорина.** 2009. Вип. 10–11.

Шумовський Г. Затерянное еврейское племя в Африке // **Novoye Russkoe Slovo.** 1960. 1 декабля.

Шумовський Г. Затерянное гебрейское племя в Западной Африке // **Вестник Израиля.** Тель-Авив, 1961. Ч. 22.

Шумовський Ю. Еврейская эмиграция в Африке // **Novoye Russkoe Slovo.** 1974. 7 августа.

Шумовський Ю. Загублені нащадки народу Божого // **Віра і культура.** 1955. Ч. 8.

Шумовський Ю. Імміграція євреїв до Африки та їх роль серед африканських народів / Фонди Державного історико-культурного заповідника м. Дубно, н. д. 3282.

Шумовський Ю. Під гарячим сонцем Африки. Вінніпег, 1956.

Шумовський Ю. **По слідах давноминулого Африки**. Нью-Йорк, 1989 / Фонди Рівненського обласного краєзнавчого музею, 15517 Доп.

Barnard G. African Revelation // **United Israel Bulletin**. 1981. Spring – Summer.

Barnard G. Dr. George Szumowski in his “African Revelations” Discloses Hebraic Origins of Millions of Black Africans // **United Israel Bulletin**. 1982a. Summer.

Barnard G. Dr. George Szumowski and His “African Revelations” // **United Israel Bulletin**. 1982b. Spring.

Horowitz D. Archeologist Discovers an Ancient Jewish Tribe in Africa // **United Israel Bulletin**. 1965a. Vol. XX.

Horowitz D. Discover Ancient Jewish Tribe in Africa // **American examiner**. 1965b. 18 February.

Podofinski B. **Archeologist pens tome**. Irvington (N. J.) Herald. New Jersey, 1978 / Фонди Державного історико-культурного заповідника м. Дубно, н. д. 3302.

Plaut G. Archeologist thinks he found Hebrew tribes in the West Africa // **The Canadian Jewish News**. 1981. 26 February. URL: <https://newspapers.lib.sfu.ca/cjn2-29426/page-2> (дата звернення 28.09.2023).

Szumowski G. Relevance of African culture // **Seawanhaka**. 1972. 12 October.

Williams J. **Hebrewisms of West Africa: from Nile to Niger with the Jews**. London, 1930. URL: <https://archive.org/details/HebrewismsOfWestAfricaFromNileToNigarWithTheJews/page/n15/mode/2up> (дата звернення 28.09.2013).

REFERENCES

Devidson B. (1968), *Novoye otkrytiye Drevney Afriki*, Nauka, Glavnaya redaktsiya vostochnoy literaturyi, Moscow. (In Russian).

“Drevniye evrei i Afrika” (1965), *Novye Russkoe Slovo*, N’yu-York, Ch. 9, in *Fondy Derzhavnoho istoriko-kul’turnoho zapovidnyka m. Dubno*, KN6531/D-3818. (In Russian).

Kubbel’ L. (1962), *Strana zolota*, Nauka, Glavnaya redaktsiya vostochnoi literaturi, Moscow. (In Russian).

“Lyst Natsional’noyi rady yevreys’koho dobrobutu v N’yu-Yorku vid sichnya” (1966), in *Fondy Derzhavnoho istoriko-kul’turnoho zapovidnyka m. Dubno*, n. d. 2393. (In Ukrainian).

“Naukovi ta administratyvni dokumenty shchodo arkhеolohichnoyi pratsi Yu. Shumovs’koho v Afrytsi”, in *Fondy Derzhavnoho istoriko-kul’turnoho zapovidnyka m. Dubno*, KN6535/D 3817. (In Ukrainian).

Ol’derogge D. (1960), *Zapadnyy Sudan v XV–XIX vv.*, Akademiya nauk SSSR, Moscow. (In Russian).

Podesfinski B. (1978), “Archeologist pens tome”. Irvington (N. J.) Herald. New Jersey, in *Fondy Derzhavnoho istoriko-kul’turnoho zapovidnyka m. Dubno*, n. d. 3302.

Pshenychnyy M. (2006), “Nash vydatnyy zemlyak Yuriy Shumovs’kyy i yevreyi”, in *Yevreys’komu narodovi: materialy konferentsiyi*, Dubno, pp. 72–80. (In Ukrainian).

Syurie-Kanal’ Zh. (1961), *Afrika Zapadnaya i Tsentral’naya*, Akademiya nauk SSSR, Moscow. (In Russian).

Tsymbalyuk Ye. (2006), “Arkheoloh iz Volyni znayshov u Afrytsi plem’ya, predky yakoho ne pishly za Moyseyem”, *Vil’ne slovo*, 13 kvitnya, pp. 6. (In Ukrainian).

Tsymbalyuk Ye. (2009a), “Vidkryv rodovid afrykans’koho plemeni”, *Holos Ukrayiny*, 14 lystopada, pp. 13. (In Ukrainian).

Tsymbalyuk Ye. (2009b), “Yak arkhеoloh iz Volyni natrapyv na slid plemeni Moyseya”, *Pohoryna*, Vol. 10–11, pp. 322–4. (In Ukrainian).

Shumovs’kiy Yu. (1955), “Zahubleni nashchadky narodu Bozhoho”, *Vira i kul’tura*, Ch. 8, pp. 14–7. (In Ukrainian).

Shumovs’kiy Yu. (1956), *Pid haryachym sontsem Afryky*, Tryzub, Vinnipeh. (In Ukrainian).

Shumovskiy G. (1960), “Zateryannoye evreyskoye plemya v Afrike”, *Novoe Russkoe Slovo*, 1 dekabrya, pp. 2. (In Russian).

Shumovskiy Yu. (1961), “Zateryannoye gebreyskoye plemya v Zapadnoy Afrike”, *Vestnik Izrailya*, Ch. 22, pp. 31–2. (In Russian).

Shumovskiy Yu. (1974), “Evreyskaya emigratsiya v Afrike”, *Novoe Russkoe Slovo*, 7 avgusta, pp. 2. (In Russian).

Barnard G. (1981), “African Revelation”, *United Israel Bulletin*, Spring–Summer, pp. 4.

Barnard G. (1982a), “Dr. George Szumowski In His “African Revelations” Discloses Hebraic Origins of Millions of Black Africans”, *United Israel Bulletin*, Summer, pp. 1, 4.

Barnard G. (1982b), “Dr. George Szumowski and His “African Revelations”, *United Israel Bulletin*, Spring, p. 4.

Horowitz D. (1965), “Discover Ancient Jewish Tribe in Africa”, *American Examiner*, 18 February, pp. 1–2.

Horowitz D. (1982), “Archeologist Discovers an Ancient Jewish Tribe in Africa”, *United Israel Bulletin*, Vol. XX, pp. 5.

Plaut G. (1981), “Archeologist thinks he found Hebrew tribes in the West Africa”, *The Canadian Jewish News*, New York, 26 February, pp. 2, available at: <https://newspapers.lib.sfu.ca/cjn2-29426/page-2> (accessed 28 September 2023).

Szumowski G. (1972), “Relevance of African culture”, *Seawanhaka*, 12 October, p. 7. (In English).

Shumovs'kiy Yu, “Hebrew immigration to Africa a ditspart among the African people”, in *Fondy Derzhavnoho istoriko-kul'turnoho zapovidnyka m. Dubno*, n. d. 3282.

Shumovs'kiy Yu. (1989), “Po slidakh davnomynuloho Afryky”. N'yu-York, in *Fondy Rivnens'koho oblasnoho krayeznavchoho muzeju*, 15517 Dop. (In Ukrainian).

Williams J. (1930), “Hebrewsms of West Africa: from nile to niger with the jews”, available at: <https://archive.org/details/HebrewismsofWestAfricaFromNileToNigarWithTheJews/page/n15/mode/2up> (accessed 28 September 2023).

Я. М. Тарас, В. В. Яремчук

**«ЗАГУБЛЕНІ НАЩАДКИ “НАРОДУ БОЖОГО”
В ЗАХІДНІЙ АФРИЦІ»**

(до 115-річчя з дня народження Юрія Шумовського)

Юрій Шумовський (1908–2003) – український учений, що здобув собі світове ім'я завдяки численним науковим відкриттям у галузі археології та етнографії, здійсненим далеко за межами Батьківщини, на Африканському континенті. Серед них особливу наукову цінність мають дослідження, що стосуються вивчення єврейського питання. Актуальність обраної теми зумовлена недостатністю наукових знань, дотичних до гіпотези Юрія Шумовського про визнання племені пель “відчахнутою гілкою” єврейського народу, тобто тією його частиною, що не пішла за Мойсеєм на північ, а попрямувала на південний захід Африки.

Тому для доведення ваги наукових пошуків у межах висвітлення окресленої тематики та встановлення цінності розкриття Ю. Шумовським єврейського питання проаналізовано зарубіжну й українську історіографію наукової спадщини вченого, потрібну для формування новітніх знань про значущість його внеску в осмислення вказаної проблематики. Метою статті є оприлюднення та характеристика висунутої Юрієм Шумовським гіпотези про те, що плем'я пель у Гані – це нащадки єврейського народу, її наукова оцінка, а також з'ясування ваги для історії вивчення єврейського питання та Африканського континенту. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких основних завдань: проаналізувати зарубіжну й українську історіографію наукової спадщини Ю. Шумовського; окреслити гіпотезу вченого щодо походження племені пель, а також розгляд детермінант її побудови; встановити внесок Ю. Шумовського в дослідження етногенезу єврейського народу та вивчення Західної Африки. Осмислення Ю. Шумовським проблеми етногенезу єврейського народу потребувало залучення порівняльного та герменевтичного методів. За результатами наукових пошуків констатовано, що базисом запропонованої Юрієм Шумовським гіпотези, пов'язаної з проблемами етногенезу єврейського народу в Африці, постають дослідження вченого племені пель; численні археологічні й етнографічні артефакти, усна історія належності його до єврейської культури як доказ існування єврейської народності в минулому на території Західної Африки; характеристика традиційно-побутової культури й антропологічних особливостей представників цього племені. Доведено, що розроблення Юрія Шумовського набули значного резонансу, стали поштовхом для нових студій з історії Африки, а аналіз первинної зарубіжної історіографії увиразнив визнання українця-дослідника Африки першовідкривачем генези племені пель – нащадків єврейського народу.

Ключові слова: Юрій Шумовський, етногенез єврейського народу, плем'я пель (фула), Західна Африка, Гана, Малі, Нігерія

Стаття надійшла до редакції 11.03.2023